

**ПРАВОВИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА**

Демократичні перетворення в Україні, масштабність державно-правових реформ, важливість передбачення нових процесів і тенденцій, які з'являються в державі, висувають якісно нові вимоги, спрямовані на підготовку зважених законодавчих рішень, удосконалення системи вітчизняного законодавства. Динамічні зміни в усіх сферах суспільного життя України надають особливої актуальності вивченню правового експерименту як важливого засобу підвищення ефективності законодавства.

На жаль, наукова розробка цієї проблеми продовжує відставати від вимог життя. Наприклад, досі точаться дискусії щодо самого поняття правового експерименту і його співвідношення з іншими соціальними експериментами, що зачіпають суспільні відносини, врегульовані правом. Правовий експеримент часто співвідноситься з іншими методами, спрямованими на вдосконалення законодавства – вивченням його ефективності, моделюванням передбачуваних правових рішень, використанням правотворчого досвіду тощо.

Питання, які пов'язані з проведенням правових експериментів, складні внаслідок їх неопрацьованості юридичною наукою, далеко не всі з них знайшли своє практичне вирішення, не всі вони стали предметом загальнотеоретичного або спеціального дослідження. На сьогодні окремі аспекти мають дискусійний характер, а тому потребують комплексного дослідження з метою подальшої розробки рекомендацій.

У різні роки цим питанням надавали наукового обґрунтування такі теоретики права, як В. Глазирін, В. Кудрявцев, О. Лялюк, В. Нерсисянц, В. Никитинський, Т. Самощенко та ін.

Мета статті – розкрити сутність правового експерименту та його значення для підвищення ефективності законодавства.

Аналіз наукової літератури свідчить, що на сьогодні немає загальноприйнятого погляду щодо визначення правового експерименту. Одні автори при його визначенні беруть за основу розкриття сутності методу правового експерименту, який досить часто застосовується при пізнанні певних явищ, у цьому випадку він розглядається як метод, сукупність прийомів і способів певного арсеналу засобів. Другі підходять до визначення цього поняття як певної універсальної системи запозичення. Треті зазначають, що всі експерименти пов'язані з особливостями правового впорядкування відповідних суспільних відносин, безпосередньо з регулюючим впливом правових норм.

На нашу думку, кожен новий закон можна назвати експериментом, оскільки законодавці не можуть повністю передбачити його наслідки. Чинне законодавство України по суті своїй експериментальне, оскільки методом спроб і помилок законодавець намагається знайти оптимальний варіант регулювання правовідносин шляхом внесення численних поправок. Як слушно зазначає Л. Фуллер, «закон, який змінюється щодня, гірше відсутності закону» [1, с. 52]. Адже як можна вимагати виконання вимог закону від суспільства, якщо воно не встигає стежити за змінами, що вносяться. Такий стан речей негативно позначається на правовій системі держави, основною ланкою якої є стабільність.

Слово «експеримент» походить від латинського «*experimentum*» – спроба, дослід. Експеримент у соціологічних дослідженнях – це засіб здобуття інформації про кількісну та якісну зміну показників діяльності й поведінки соціального об'єкта внаслідок впливу на нього деяких чинників (змінних), що управляються та контролюються [2, с. 48].

О. Лялюк наголошує, що проведення правового експерименту передбачає видання так званих експериментальних правових норм, дія яких буде апробована на експериментальних об'єктах [3, с. 41]. Але слід пам'ятати, що тільки мала частина законодавства заслуговує призначення «експериментальних законів».

Експериментальне законодавство ми розглядаємо як своєрідну форму правового експерименту і його навіть, на нашу думку, можна кваліфікувати як найбільш радикальний, оскільки це експеримент з правами й обов'язками громадян, що мають безпосередній вплив на суспільство й економіку. Експериментальне законодавство є одним з найважливіших законодавчих інструментів, який слід частіше використовувати у законотворчій практиці, оскільки вона може сприяти раціоналізації та вдосконаленню цього процесу.

Також О. Лялюк виокремлює такі ознаки, притаманні правовому експерименту: а) тимчасовий характер; б) локалізація чітко встановленими межами й напрямками застосування; в) спрямованість на одержання позитивного досвіду запровадження окремих моделей; г) відтворення позитивних умов на більш

широкий загал; г) вплив на суспільні відносини з метою отримання певних змін [3, с. 41]. Науковець припускає, що експеримент у загальному значенні означає створення певної моделі, набуття досвіду її роботи або використання з метою поширення її застосування у більш широкому просторі чи загалі.

Щодо тимчасового характеру правового експерименту потрібно зазначити, що іноді науковці вказують на необхідність визначення фіксованих термінів правових експериментів, але, на нашу думку, експеримент повинен закінчуватись як тільки його основні цілі були досягнуті і як тільки було зібрано достатньо доказів для того, щоб оцінити вплив експериментального закону.

Також одним із важливих ознак правового експерименту необхідно вказати його чітко визначену мету, тобто він повинен бути зрозумілим, а необхідність його проведення обґрунтованою.

Суттєвою ознакою правового експерименту, на нашу думку, слід визначити оцінку впливу, оскільки основна ідея експериментальних законів – випробувати новий правовий режим, побачити, чи він працює та отримати досвід на основі його позитивних чи негативних проявів. Ця оцінка розглядається як можливість переосмислити цілі експерименту й вирішити, чи правила, які були випробувані, можуть бути поширені в більш широким масштабах і перетворені в загальні правила.

Оцінку наслідків реалізації експериментального закону може бути здійснено міністерством або державним органом, відповідальним за експеримент, спеціальним урядовим органом або незалежним експертом [4].

Слід згадати, що в Європі теоретичний інтерес до оцінки законів переріс у законодавче закріплення на рівні конституцій і законів. Наприклад, загальні положення були закріплені у ст. 170 Конституції Швейцарії від 18 квітня 1999 р., а спеціальні – в окремих законах. У межах оцінки законів у Швейцарії проводиться попередня оцінка законопроекту, періодична оцінка дієвості закону, вводяться експериментальні закони, велика увага приділяється їх фінансовому обґрунтуванню. Зокрема, У. Карпен зазначає: «У Німеччині застосовуються всі сучасні методи оцінки, включаючи контрольні списки, випробування, тести й експериментальне законодавство» [5, с. 55].

Отже, на основі зазначеного вище можна зробити висновок, що правовий експеримент є одним із найважливіших законодавчих інструментів, що полягає в апробації законодавчих нововведень на обмеженій території та обмежений час, із метою практичної перевірки доцільності та ефективності проєктованого або вже чинного закону чи іншого нормативно-правового акта і можливості подальшого їх використання у більш широким масштабах і перетворенні в загальні правила.

Виступаючи в науці як єдність пізнавальної і практичної діяльності, правовий експеримент покликаний перевірити дієвість норм права в певних умовах існування щодо регульованих суспільних відносин [6, с. 87]. Тобто мається на увазі, що нові закони випробовуються.

Поділяємо точку зору Р. Сафарова, який вказує, що в законодавчому порядку необхідно передбачити: 1) коло органів, яким надається право проводити правові експерименти і видавати дослідні правові норми; 2) коло норм і суспільних відносин, що підлягають перевірці за допомогою правового експерименту; 3) загальну процедуру правового експерименту [7, с. 40–55]. Вважаємо за необхідне також визначити загальні вимоги до проведення правових експериментів, закріплення вичерпного переліку органів публічної влади, які мають право призначати і припиняти їх проведення, вирішувати питання щодо залучення в цей процес фахівців, науковців; визначення видів правових актів, які приймаються за його результатами, критерії відбору експериментальних груп, порядок і строки проведення експерименту, порядок запровадження одержаних результатів, відповідальність за порушення порядку проведення експериментів. Крім того, важливим, на нашу думку, є забезпечення гарантій прав учасників експерименту.

В. Лапаєв справедливо стверджує: «Ефективність правового нововведення нерідко багато в чому залежить від правильного вибору правової форми, від ефективності юридичного механізму реалізації нововведення. Тому під час експериментів, поряд із ефективністю економічних перетворень, необхідно також перевіряти і дієвість відповідного юридичного механізму. Таким чином, у підсумку повинно йтися про перевірку ефективності експериментальної правової норми, яка резюмує в собі інноваційні компоненти соціального змісту і правової форми досліджуваних суспільних відносин» [8, с. 57]. Підготовка та проведення правових експериментів передбачають широке використання наукового потенціалу.

Завдання визначення ефективності тієї чи іншої правової норми може бути вирішене ще на стадії її розробки. Для цього нерідко вдаються до її дослідної перевірки, до постановки правового експерименту. Його кінцева мета полягає у виробленні оптимального, найбільш ефективного варіанта правового регулювання. Науковці з цього приводу зазначають, що «важливим завданням юридичної науки є пошук шляхів найбільш ефективного регулювання суспільних відносин, впровадження їх в практику правотворчості, правозастосовну діяльність органів держави. У вирішенні проблеми вдосконалення механізму правового регулювання наука і практика використовують різні засоби і методи, серед яких важливе значення має правовий експеримент» [9, с. 26].

Цікавим є досвід деяких європейських країн щодо застосування особливого типу законодавства – експериментального, тобто, як ми вже вказували, законодавства, яке діє певний проміжок часу з метою встановлення прийнятності тієї чи іншої законодавчої міри для досягнення поставлених завдань.

Експериментальне законодавство, на думку Л. Мадер, – це форма законодавства, яка має певні особливості: воно має бути обмежено часом; воно повинно мати чітке визначення призначення; воно повинно вказувати цілі запланованої законодавчої дії та критерії, які використовуються для оцінки відповідності тимчасово застосованих інструментів; воно повинно визначити, які дані повинні бути зібрані, визначити відповідальність за збір таких даних та оцінку результатів тощо [10].

У Німеччині експериментальне законодавство було показано як інструмент збору інформації та вирішення проблем прогнозування [11]. Р. Стетнер стверджує, що експериментування із законами і правилами полегшує правове регулювання і робить наше майбутнє більш раціональним та організованим, а така раціоналізація законотворчого процесу на основі «проб і помилок» і «здогадок і спростувань» відноситься до центрального завдання законодавчого органу [12]. Ця позиція підтримується і в практиці Конституційного суду Німеччини, який визначає, що законодавчий орган повинен мати можливість вивчати законодавство шляхом включення зібраної інформації і досвіду, тобто на основі експериментального законодавства [13].

У Німеччині та Франції експериментальні закони були реалізовані на місцевому рівні з метою підвищення самоврядування муніципальних утворень [14] або сприяння автономії французької місцевої влади (*Collectivites territoriales*) [15].

У Франції конституційне право на експеримент було надане шляхом перегляду Конституції Франції 2003 р. Експериментальне законодавство розуміється тут як привілейований механізм для подальшого процесу децентралізації. Перегляд Конституції Франції встановлює «право експериментувати». І національний уряд, і регіональна влада дозволяють експериментувати (статті 37 (1) і 72 (4)). Цей конституційний перегляд не вніс істотної новизни, але обмежився визнанням законодавчої практики.

На сьогодні юридична наука не може обійтися без застосування експерименту для визначення оптимальних шляхів підвищення ефективності законодавства та вдосконалення механізму правового регулювання. Експериментальні закони і нормативні акти дозволяють законодавцям збирати важливу інформацію про характер проблеми, а також перевірити ефективність нових правових норм на певній території, протягом певного періоду часу, визначеного заздалегідь.

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільних відносин законодавче експериментування повинно було б стати важливим засобом прогнозування ефективності прийнятих правових рішень і налагодження механізму реалізації запропонованих нововведень. Але, на жаль, цього не відбувається: частково через відсутність часу і коштів, необхідних для такої роботи, частково через недооцінку законодавцями значення проблеми соціальної адаптації законів і роль експерименту в її вирішенні.

Якщо підсумувати, значення правового експерименту полягає в такому: сприяє вдосконаленню законотворчого процесу та його науковому забезпеченню; є одним із найважливіших законодавчих інструментів, адже дозволяє уникнути правотворчих помилок, які можуть призвести до серйозних негативних соціальних наслідків; є важливим засобом прогнозування ефективності прийнятих правових рішень і налагодження механізму реалізації запропонованих нововведень; його використання дозволить обрати найбільш перспективний варіант правотворчого рішення, а також впорядкувати певні правовідносини; сприяє підвищенню правової культури учасників законотворчого процесу, оскільки дає законодавцям можливість «пробувати, зазнавати невдачі, і вчитися на своїх помилках». У вирішенні проблеми підвищення ефективності законодавства наука і практика використовують різні засоби і методи, серед яких важливе значення має правовий експеримент.

Можна зробити висновок, що передусім недостатнє теоретичне обґрунтування такої проблематики, як правовий експеримент, і є головною причиною повільної динаміки розвитку цієї проблематики.

Використані джерела

1. Фуллер Л. Мораль права / Л. Фуллер. – М., 2007.
2. *Философский энциклопедический словарь* / редкол.: С. С. Аверинцев, Л. Ф. Ильичев и др. – М. : Советская энциклопедия, 1989. – 815 с.
3. Лялюк О. Ю. Експерименти у практиці державного будівництва: проблеми правового регулювання / О. Ю. Лялюк // Проблеми законності. – 2009. – № 105. – С. 41–48.
4. Kletzlen A. *Évaluation du Risque et Prévention de la Criminalité dans le Processus Législatif* (2000) Centre de Recherches Sociologiques sur le Droit et les Institutions Pénales, available at accessed 28 August 2013.
5. Карпен У. Оценка законов: Европейский опыт. Немецкий опыт. Оценка законов и эффективности их принятия / У. Карпен. – М. : Изд. Государственной Думы, 2005.
6. Ясырева И. Н. Проблемы теории государства и права / И. Н. Ясырева. – Пермь, 2007. – 116 с.
7. Смирнов О. В. Эффективность правового регулирования организации труда на предприятии / О. В. Смирнов. – М. : Юридическая литература, 1968. – 184 с.
8. *Конкретно-социологические исследования в праве* / В. В. Лапаева. – М. : Юридическая литература, 1987. – 144 с.

9. *Першин С.* Теория государства и права / С. Першин. – М. : Норма, 2000.
10. *Мадер Л.* Оценка законодательства – вклад в повышение качества законов / Л. Мадер // Материалы Международного семинара «Оценка законов и эффективности их принятия» (16–17 декабря 2002 г.).
11. *Chanos A.* Möglichkeiten und Grenzen der Befristung parlamentarischer Gesetzgebung / A. Chanos. – Berlin : Duncker & Humblot, 1999.
12. *Stettner R.* Verfassungsbindungen des experimentierenden Gesetzgebers / R. Stettner. – Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht, 1989. – 812 с.
13. *Decision of the German Constitutional Court*, 1 BvR 213/58, 27.01.1965, BVerfGE 18, 315 с.
14. *Göhring A. L.* Experimentierklauseln im Kommunalrecht-Rechtsprobleme im Spannungsfeld zwischen Regelungswut und «laissez faire», 2003 (dissertation available at accessed 30 August 2013).
15. *Loi constitutionnelle* n.º 2003-276 du 28 mars 2003 relative à l'organisation décentralisée de la République, J.O. R.F. du 29.03.2003, 5568.

Червінська Н. В. Правовий експеримент як важливий засіб підвищення ефективності законодавства

Статтю присвячено теоретичним аспектам сутності та змісту правового експерименту. Звертається увага на сучасний стан досліджуваної проблеми. Обґрунтовано, що правовий експеримент є одним із важливих засобів підвищення ефективності законодавства. Доповнено перелік ознак правового експерименту, до яких слід віднести: чітко визначену мету експерименту та оцінку впливу. Розглядається досвід деяких європейських країн щодо цієї проблематики.

Ключові слова: експеримент, правовий експеримент, ефективність законодавства, експериментальне законодавство.

Червинская Н. В. Правовой эксперимент как важное средство повышения эффективности законодательства

Статья посвящена теоретическим аспектам сущности и содержания правового эксперимента. Обращается внимание на современное состояние исследуемой проблемы. Обосновано, что правовой эксперимент является одним из важных средств повышения эффективности законодательства. Дополнен перечень признаков правового эксперимента, к которым следует отнести: четко определенную цель эксперимента и оценку воздействия. Рассматривается опыт некоторых европейских стран по данной проблематике.

Ключевые слова: эксперимент, правовой эксперимент, эффективность законодательства, экспериментальное законодательство.

Chervinska N. The legal experiment as an important means of improving the legislation

This article is devoted to the theoretical aspects of the nature and content of the legal experiment. Attention is drawn to the current state of the studied problem. Proved that the legal experiment is an important means of improving efficiency legislation. Supplemented list of features of legal experiment, which should include: clearly defined purpose of the experiment and impact assessment. We consider the experience of some European countries on this subject.

Key words: experiment, legal experiment, the effectiveness of the legislation, experimental laws.